

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Волинський національний університет імені Лесі Українки
Навчально-науковий медичний інститут
Кафедра фізичної терапії та ерготерапії

СИЛАБУС

вибіркової навчальної дисципліни

Профілактика захворювань

(назва дисципліни)

підготовки бакалавра (на базі повної загальної середньої освіти)

(назва освітнього рівня)

спеціальності 227 «Фізична терапія, ерготерапія»

(шифр і назва спеціальності)

освітньої програми 227 «Фізична терапія, ерготерапія»

(назва освітньо-професійної освітньо-наукової/освітньо-творчої програм)

Луцьк – 2020

Силабус навчальної дисципліни «Профілактика захворювань» підготовки “бакалавра”, галузі знань — 22 - охорона здоров'я, спеціальності — 227 - фізична терапія, ерготерапія, за освітньою програмою - фізична терапія, ерготерапія.

Розробник Усова О.В., к. біол. н., доцент кафедри фізичної терапії та ерготерапії

Силабус навчальної дисципліни затверджений на засіданні кафедри **фізичної терапії та ерготерапії**

протокол № 6___від 29.01. 2021 р.

Завідувач кафедри: _

(Андрійчук О. Я.)

© Усова О.В., 2021 р.

I. ОПИС НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Найменування показників	Галузь знань, спеціальність, освітня програма, освітній ступінь	Характеристика навчальної дисципліни
Денна форма навчання	22 Охорона здоров'я	Вибіркова
	227 Фізична терапія, ерготерапія	Рік навчання 4
Кількість годин/кредитів 150/5	227 Фізична терапія, ерготерапія	Семестр 8-й
	бакалавр	Лекції 30 год.
		Практичні (семінарські) Лабораторні 36 год. Індивідуальні
		Самостійна робота 74 год.
ІНДЗ:є		Консультації 10 год.
		Форма контролю: екзамен

II. ІНФОРМАЦІЯ ПРО ВИКЛАДАЧІВ

Викладачі: Усова Оксана Василівна, доцент, кандидат біологічних наук, доцент кафедри фізичної терапії та ерготерапії alex_uas@ukr.net

Комунікація зі студентами: електронною поштою, на заняттях згідно розкладу, за графіком консультацій і відпрацювань, [Office 365 \(Teams\)](#)

Розклад занять розміщено на сайті навчального відділу ВНУ: <http://194.44.187.20/cgi-bin/timetable.cgi?n=700>

Розклад консультацій. Консультації проводяться згідно розкладу, що розміщений на дошці оголошень кафедри фізичної терапії та ерготерапії.

III. ОПИС ДИСЦИПЛІНИ

АНОТАЦІЯ КУРСУ

Метою викладання навчальної дисципліни «Профілактика захворювань» є дати студентам необхідні знання про профілактику при різних захворюваннях, включаючи вивчення причин і механізмів виникнення та поширення інфекційних хвороб, методів їх профілактики, а також – розширення світогляду студентів, набуття навичок роботи з людьми, які потребують профілактичних заходів в комплексному лікуванні різних захворювань.

Основними завданнями вивчення дисципліни «Профілактика захворювань» є: сформувані знання про різні захворювання й причини їх виникнення, основні підходи до їх лікування, а особливої уваги приділити видам профілактики: первинній і вторинній.

Згідно з вимогами освітньо-професійної програми студенти повинні володіти такими компетентціями:

ЗК 01. Знання та розуміння предметної області та розуміння професійної діяльності.

ЗК 11. Здатність вчитися і оволодівати сучасними знаннями.

ЗК 12. Здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях.

ЗК 13. Здатність діяти соціально відповідально та свідомо.

СК 03. Здатність трактувати патологічні процеси та порушення і застосовувати для їх корекції придатні засоби фізичної терапії, ерготерапії.

СК 04. Здатність враховувати медичні, психолого-педагогічні, соціальні аспекти у практиці фізичної терапії, ерготерапії.

СК 11. Здатність адаптовувати свою поточну практичну діяльність до змінних умов.

СК 13. Здатність навчати пацієнта/опікунів самообслуговуванню/догляду, профілактиці захворювань, травм, ускладнень та неповносправності, здоровому способу життя.

Структура навчальної дисципліни

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин					
	Усього	у тому числі				
		Лек.	Лаб.	Консультації	Сам. робота	ФК*/Баи
Змістовий модуль 1. Епідеміологія та біобезпека						
Тема 1. Основні епідеміологічні поняття. Три ланки епідемічного процесу та заходи впливу на них	6	2			4	
Тема 2. Дератизація. Дезінсекція. Дезінфекція та стерилізація	8	2	2		4	ДБ/2
Тема 3. Організація та проведення імунпрофілактики. Препарати для створення активного і пасивного імунітету. Щеплення планові та за епідемічними показаннями. Осередок інфекційної хвороби та заходи щодо його ліквідації	12	2	2		8	ДС, К/2
Тема 4. Інфекційні захворювання, що пов'язані з наданням медико-профілактичної допомоги, та їх профілактика.	20	4	4	2	10	ДС, К/4
Тема 5. Особливості епідемічного процесу при надзвичайних ситуаціях.	12	2			10	
Разом за змістовим модулем 1	58	12	8	2	36	8
Змістовий модуль 2. Профілактика серцево-судинних захворювань						
Тема 1. Основні підходи до профілактики серцево-судинних захворювань.	4	2			2	
Тема 2. Профілактика гіпертонічної хвороби.	16	2	4	2	8	ІРС, ДС/4
Тема 3. Профілактика ішемічної хвороби серця.	16	2	4	2	8	ІРС, ДС/4
Тема 4. Профілактика ревматизму	14	2	4		8	ІРС, Т/4
Разом за змістовим модулем 2	50	8	12	4	26	12
Змістовий модуль 3. Профілактика внутрішніх хвороб						
Тема 1 Профілактика пневмонії	9	2	2	2	3	ІРС /2
Тема 2. Профілактика хронічного гастриту та виразкової хвороби шлунка та дванадцятипалої кишки	9	2	4		3	ІРС, ДС/4
Тема 3. Профілактика гломерулонефриту і пієлонефриту.	8	2	4		2	ІРС, ДС/4
Тема 4. Профілактика нирковокам'яної хвороби.	6	2	2		2	ІРС, ДС/2
Тема 5. Профілактика цукрового діабету і дифузного токсичного зобу.	10	2	4	2	2	ІРС, Т/4
Разом за змістовим модулем 3	42	10	16	4	12	16
ІНДЗ						ІНДЗ/4
МКР1						МКР/20
МКР2						МКР/20
МКР3						МКР/20
Усього годин/балів	180	30	36	10	74	100

*Форма контролю: ДС – дискусія, ДБ – дебати, Т – тести, ТР – тренінг, РЗ/К – розв'язування задач / кейсів, ІНДЗ/ІРС – індивідуальне завдання / індивідуальна робота студента, РМГ – робота в малих групах, МКР – модульна контрольна робота, Р-Реферат, а також аналітична записка, аналітичний аналіз твору тощо.

На вивчення навчальної дисципліни відводиться 150 годин / 5 кредитів ECTS

Завдання для самостійного опрацювання

№	Тема	Кількість годин
1	Епідеміологічний метод дослідження	6
2	Епідеміологія та профілактика дифтерії	4
3	Епідеміологія та профілактика шигельозів	6
4	Епідеміологія та профілактика гепатитів В та С	6
5	Епідеміологія та профілактика ВІЛ-інфекції 2	6
	Організація профілактичних і протиепідемічних заходів при надзвичайних ситуаціях	8
6	Клінічна картина гіпертонічної хвороби	4
7	Клінічна картина ішемічної хвороби серця	4
8	Клінічна картина ревматизму	6
9	Клінічна картина пневмонії	6
8	Клінічна картина хронічного гастриту і виразкової хвороби шлунка та дванадцятипалої кишки	4
9	Клінічна картина гломерулонефриту і пієлонефриту	4
10	Клінічна картина нирковокам'яної хвороби	4
11	Клінічна картина цукрового діабету та дифузного токсичного зобу	6
	Разом	74

IV. ПОЛІТИКА ОЦІНЮВАННЯ

Розподіл балів та критерії оцінювання

Загальна оцінка за курс складається як алгебраїчна сума оцінок за кожен з 3 модулів: за практичні заняття, індивідуальне дослідне завдання; контрольні роботи наприкінці першого, другого та третього змістового модулів.

Оцінювання здійснюється за 100-бальною шкалою ECTS. На оцінку завдань модуля I, II та відводиться по 20 балів.

Модуль I передбачає перевірку якості засвоєння теоретичного курсу, виконання практичних робіт безпосередньо на заняттях. Загальна кількість занять цього модуля становить 18 (4– I змістовий модуль, 6– II змістовий модуль, 8 –III змістовий модуль). Кожна з тем I, II та третього змістового модуля оцінюється від 0 до 2 балів.

Модуль II передбачає виконання студентом дослідного завдання, використовуючи доступні методи дослідження (опитувальники та шкали), узагальнення і висновки по його результатах.

Модуль III передбачає перевірку підсумкових знань і вмінь студентів шляхом написання модульних контрольних робіт. Оцінка за модуль III виставляється за виконання студентом 3 контрольних робіт у вигляді тестових завдань (I, II та III ЗМ), які передбачають перевірку теоретичних знань. Контрольні роботи оцінюються за 60 бальною шкалою.

Критерії оцінювання знань студентів:

- **ступінь** виконання студентами поставлених завдань;
- **якість** знань з технічних засобів реабілітації, проявлених під час лабораторних занять;
- **рівень** сформованості умінь та навичок практичної роботи студентів як майбутніх фахівців з фізичної терапії.

Практичні заняття першого модуля оцінюються максимум у 2 бали:

2 бали виставляється, якщо студент ґрунтовно і повно викладає вивчений матеріал.

1,5 бали виставляється, якщо студент дає відповідь, що задовольняє ті вимоги, що й на 2 бали, але допускає деякі практичні помилки, незначні неточності.

1 бал виставляється, якщо студент виявляє знання і розуміння основних положень, але викладений матеріал не досить послідовно і допускає деякі помилки, але вміє робити

узагальнення, подавати основні тези.

0,5 балів виставляється, якщо студент виявляє знання і розуміння основних положень, але викладений матеріал не досить послідовно, допускає помилки.

0 виставляється, якщо студент не виявляє знань з вивченого матеріалу.

ІНДЗ оцінюється максимум у 4 бали

Бали	Критерії оцінювання ІНДЗ
4	Обґрунтовано актуальність, сформульовано мету, завдання та визначено методи дослідження. Складено план дослідження Проведено критичний аналіз суті та змісту першоджерел. Викладено факти, ідеї, результати дослідження в логічній послідовності. Дотримані правила реферування наукових публікацій Прослідковуються доказовість висновків, обґрунтованість власної позиції, пропозиції щодо розв'язання проблеми, визначення перспектив дослідження..
3	Обґрунтовано актуальність, сформульовано мету, завдання та визначено методи дослідження. Складено план дослідження Проведено критичний аналіз суті та змісту першоджерел. Викладено факти, ідеї, результати дослідження в логічній послідовності. Дотримані правила реферування наукових публікацій Наявні доказовість висновків і обґрунтованість власної позиції.
2	Обґрунтовано актуальність, сформульовано мету, завдання та визначено методи дослідження. Складено план дослідження Проведено критичний аналіз суті та змісту першоджерел. Викладено факти, ідеї, результати дослідження в логічній послідовності. Не дотримані правила реферування наукових публікацій. Відсутні доказовість висновків, обґрунтованість власної позиції, пропозиції щодо розв'язання проблеми, визначення перспектив дослідження.
1	Обґрунтовано актуальність, сформульовано мету, завдання та визначено методи дослідження. Складено план дослідження. Проведено критичний аналіз суті та змісту першоджерел.
0	Робота не виконана

Критерії оцінювання модульного / підсумкового тесту: Кожна правильна відповідь модульного тесту оцінюється в один бал.

У разі наявності документа, що засвідчує навчання на сертифікованих курсах, онлайн-курсах, які дотичні до тем дисципліни, можливе зарахування певної кількості годин, відповідно до [Положення про визнання результатів навчання, отриманих у формальній, неформальній та/або інформальній освіті у Волинському національному університеті імені Лесі Українки](#)

Політика щодо академічної доброчесності. Студент повинен самостійно виконувати навчальні завдання поточного та підсумкового контролю результатів навчання (практичні роботи, модульну контрольну роботу, самостійні роботи)

При виконанні самостійних та практичних робіт студент обов'язково повинен посилатися на джерела інформації у разі запозичень ідей або тверджень.

Політика щодо дедлайнів та перескладання. Студент має можливість відпрацювати 50% занять, які пропущені з неповажних причин, та всі заняття, які пропустив з поважної причини, та написати пропущені модульні контрольні роботи.

Відпрацювання проводяться згідно графіку, який знаходиться на дошці оголошень кафедри та на індивідуальних консультаціях з дисципліни.

Якщо студент не з'являється згідно графіку, заняття вважаються невідпрацьованими.

До екзамену допускаються студенти, які набрали мінімум 16 балів за лабораторні заняття та виконали ІНДЗ.

V. ПІДСУМКОВИЙ КОНТРОЛЬ

Іспит здійснюється провідним викладачем, має на меті перевірку рівня знань студента під час виконання екзаменаційних завдань. Максимальна кількість балів, яку студент може набрати за іспит становить 60 балів. Оцінювання знань студентів здійснюється за результатами поточного й модульного контролю. При цьому завдання із цих видів контролю оцінюються в діапазоні від 0 до 100 балів включно. У випадку незадовільної підсумкової оцінки, або за бажання підвищити рейтинг, студент складає іспит у формі **усного екзамену**. При цьому бали, набрані за результатами модульних контрольних робіт, анулюються.

Поточний контроль (мах = 40 балів)																		Модульний контроль (мах = 60 балів)		Заг. к-л. балів	
Модуль 1																	Модуль 2	Модуль 3			
ЗМ1				ЗМ 2					ЗМ 3								МКР 1	МКР 2			
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	ІНДЗ	20	40	100
2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	4				
8				12					16												

VI. Шкала оцінювання

Оцінка в балах за всі види навчальної діяльності	Оцінка
90 – 100	Відмінно
82 – 89	Дуже добре
75 - 81	Добре
67 -74	Задовільно
60 - 66	Достатньо
1 – 59	Незадовільно

Студенту, який з навчальної дисципліни має семестровий рейтинговий бал 75 і вище, підсумкова оцінка виставляється автоматично – оцінка за національною шкалою та за шкалою ECTS. Якщо семестровий рейтинговий бал студента становить 35 – 59 балів, він має можливість повторно скласти іспит.

VII. РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

Основна

1. Виноград Н.О. Спеціальна епідеміологія: навч. посіб. / Н.О. Виноград, З.П. Васишин, Л.П. Козак. – К.: ВСВ «Медицина», 2014. – 344 с. 26
2. Виноград Н.О. Термінологічний словник: Епідеміологія. Біологічна безпека: Навч. посіб. / Н.О. Виноград. – К.: ВСВ «Медицина», 2016. – 136 с.
3. Внутрішні хвороби / [Сабадишин Р. О., Баніт В. М., Григус І. М. і ін.] ; під ред. Р. О. Сабадишина. - Рівне : ВАТ "Рівненська друкарня", 2004. - 544 с.
4. Гоц Ю.Д., Колеснікова І.П., Махорт Г.А. Епідеміологія. – Київ.: Асканія, 2007. – 353 с.

5. Епідеміологія: базовий підручник для студентів вищих медичних навчальних закладів. За ред. проф. І.П. Колеснікової. – Вінниця: Нова книга, 2012. – 576 с.
6. Котешева И. А. Лечение и профилактика заболеваний органов дыхания / И. А. Котешева. - М. : Изд-во Эксмо, 2003. - 352 с.
7. Курорти та санаторії України: науково-практичний довідник/ За ред. проф., д. мед. н. К.Д. Бабова, проф., д. мед.н. В. В. Єжова, проф., д.мед. н. О. М. Торохтіна. – Київ: Видавничий дім «Фодігрант», 2009. – 432 с.
8. Лечебная физическая культура : справочник / Под. ред. проф. В. А. Епифанова. - 2-е изд., перераб. и доп. - М. : Медицина, 2001. - 592 с.
9. Лечебная физическая культура : учебн. для студ. высш. учеб. заведений / [С. Н. Попов, Н. М. Валеев, Т. С. Гарасеева и др.] ; под ред. С. Н. Попова. - М. : Издательский центр «Академия», 2004. - 416 с.
10. Лікувальна фізкультура та спортивна медицина; за ред. В.В. Клапчука та Г.В. Дзяка. – К.: Здоров'я, 2005. – 297 с.
11. Малявин А. Г. Респираторная медицинская реабилитация. Практическое руководство для врачей / А. Г. Малявин. - М. : Практическая медицина, 2006. - 416 с.
12. Медична та соціальна реабілітація: навчально-методичний посібник (I—III р. а.) / С.С. Сапункова, Л.О. Піц, А.Ф. Гутницька та ін.Видавництво: Всеукраїнське спеціалізоване видавництво «Медицина», Київ, 2018.- 280 с.
13. Полянська О.С., Т.М. Амеліна. Основи реабілітації, фізіотерапії, лікувальної фізичної культури і масажу. /Підручник. За ред. проф. В.В. Клапчука , проф. О.С. Полянської. - Чернівці, Прут, 2006. – С. 205.
14. Степашко М. В., Сухостат Л. В. Масаж і лікувальна фізкультура в медицині : підручник. Київ : Медицина, 2010. 352 с.
15. Яковенко Н. П., Самойленко В. Б. Фізіотерапія : підручник. Київ : ВСВ «Медицина», 2011. 256 с.

Допоміжна

1. Алекса В. И. Практическая пульмонология / В. И. Алекса, А. И. Шатихин. - М. : Триада-Х, 2005. - 696 с.
2. Виноград Н.О. Паразитарні хвороби людини. Гельмінтози / Н.О. Виноград, Р.Ю. Грицко. – Львів: Армія України, 2004. – 192 с.
3. Вирусные гепатиты в схемах, таблицах и рисунках / Герасун Б.А., Грицко Р.Ю., Герасун А.Б. и др. – Львов: Кварт, 2012. – 122 с.
4. Гепатит С: епідеміологія, діагностика, клініка, лікування / Л.Л. Громашевська, А.Л. Гураль, В.Ф. Марієвський, А.Д. Вовк, Т.А. Сергєєва, В.Р. Шагінян, В.І. Матяш // Методичні рекомендації, К., 2003. 31 с.
5. Гоц Ю.Д. Епідеміологія / Ю.Д. Гоц, І.П. Колеснікова, Г.А. Махорт. – К.: Асканія, 2007. – 353 с.
6. Грип та його профілактика: навчальний посібник / Дзюблик І.В., Широбоков, В.П., Вороненко С.Г., Виноград Н.О., Мироненко А.П., Скопиченко В.М. – К.: Олпрінт, 2005. – 191 с.
7. Дезинфекция. Дезинсекция. Дератизация / В.В. Шкарин. – Нижний Новгород.: НГМА, 2006. – 578 с.
8. Денисюк В.І., Денисюк О.В. Доказова внутрішня медицина – Вінниця, 2006.-704 с.
9. Діагностика, лікування та профілактика грипу / Дзюблик І.В., Вороненко С.Г., Мироненко А.П. Виноград Н.О. – К.: Бібліотека практичного лікаря, 2011. – 191 с.
10. Епифанов В.А. Восстановительная медицина: справочник / В. А. Епифанов – М.: ГЭОТАР-Медиа, 2007. – 588с.
11. Імунопрофілактика в практиці сімейного лікаря / А.П. Подаваленко, Т.О. Чумаченко, В.І. Задорожна і ін.– Харків.: Фоліо, 2008. – 221 с.
12. Інфекційні хвороби: Підручник / За ред. О.А. Голубовської. – К., 2012. – 728 с.
13. Карпюк І. Ю. Дихання в оздоровчій фізичній культурі: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. /І. Ю. Карпюк. - К. : Знання України, 2004. - 196 с.

14. Клинические рекомендации. Пульмонология / [ред. А. Г. Чучалин]. - М. : ГЭОТАР-Медиа, 2008. - 240 с.
15. Легкое дыхание / Авт.-сост. В. В. Петров. - Мн. : Харвест, 2003. - 144 с.
16. Лечение болезней легких / [Остапенко В. А., Ахмедов В. А., Баженов Е. Е., Волковская Н. Е.] ; под ред. проф. В. А. Остапенко. - М. : ООО «Медицинское информационное агентство», 2005. - 384 с.
17. Медична паразитологія з ентомологією: Навч. посіб. / за ред. В.М. Козька, В.В. М'ясоєдова. - К., 2015. - 336 с.
18. Михайлов М. Б. Лечение болезней дыхательной системы. Новейший справочник / М. Б. Михайлов. - Ростов н/Д. : Феникс, 2007. - 240 с.
19. Москаленко В.Ф. Біостатистика / В.Ф. Москаленко, О.П. Гульчій, М.В. Голубчиков і ін. - К.: Книга плюс. - 2009. - 184 с.
20. Мухін В. М. Фізична реабілітація / В. М. Мухін. - К. : Олімпійська література, 2005. - 472 с.
21. Огороков А. Н. Диагностика болезней внутренних органов : Т. 3. Диагностика болезней органов дыхания / А. Н. Огороков. - М. : Мед. лит., 2003. - 464 с.
22. Огороков А. Н. Руководство по лечению внутренних болезней. - Т. 1: Лечение болезней органов дыхания / А. Н. Огороков. -М. : Мед. лит., 2008. - 384 с.
23. Основи діагностичних досліджень у фізичній реабілітації [навч. Посібник для студентів вищих навчальних закладів] / Т. Бойчук, М. Голубєва, О. Левандовський, Л. Войчишин. - Л.: ЗУКЦ, 2010. - 240 с.
24. Поліомієліт: імунопрофілактика та її вплив на еволюцію епідемічного процесу / Задорожна В.І., Фролов А.Ф., Зубкова Н.Л. та ін. - К.: ДІА, 2012. - 272 с.
25. Пономаренко Г. Н. Физические методы лечения : справочник / Г. Н. Пономаренко. - Изд. 2-е. перераб. и доп. - СПб. : ВМедА, 2002. - 299 с.
26. Порада А. М. Основи фізичної реабілітації: навч. посібник / А. М. Порада, О. В. Солодовник, Н. Є. Прокопчук. - К. : Медицина, 2006. - 248 с.
27. Порохницький В.Г. Вірусні гепатити від А до SEN / В.Г. Порохницький - К., 2006. - 191с.
28. Пропедевтика внутрішніх хвороб з доглядом за терапевтичними хворими / За заг. ред. А. В. Єпішина. - Тернопіль : Укрмедкнига, 2001. - 768 с.
29. Самосюк І.З., Лысенюк В.П., Лиманский Ю.П. и др. Нетрадиционные методы диагностики и терапии. - К.: Здоров'я, 1994. - 238 с.
30. Синяк К.М., Гирін В.М. Епідеміологія. - Київ.: Здоров'я. - 1998. - 476 с.
31. Тропические болезни: учебник / Под ред. Е.П. Шуваловой. 5-е изд. перераб. И доп. - СПб.: «ЭЛБИС СПб», 2004. — 704 с.
32. Фізіотерапевтичні та фізіопунктурні методи і їх практичне застосування: Навчально-методичний посібник /Самосюк І.З., Парамончик В.М., Губенко В.П. та ін. - К.: Альтерпрес, 2001. - 316с.
33. Хирургические инфекции. Практическое руководство под редакцией И.А. Ерюхина. - Москва.: Литтерра, 2006. - 736 с.
34. Хрущев С. В. Физическая культура детей с заболеваниями органов дыхания: учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / С. В. Хрущев, О. И. Симонова. - М. : Издательский центр «Академия», 2006. - 304 с.
35. Хухліна О.С. Внутрішня медицина та професійні хвороби: діагностика та лікування: Навчальний посібник. Видання 2, доп. - Чернівці: БДМУ, 2017.
36. Шкалы и опросники в медицинской реабилитации. Руководство для врачей и научных работников /Под редакцией А. Н. Беловой, О. Н. Щепетовой. -М.: "Антидор", 2002.
37. HIV-infection – ВІЛ-інфекція: Навч. посіб. / О.А. Голубовська та ін. - К., 2011. - 288 с.

Інформаційні ресурси

Режим доступу:

- Міністерство освіти і науки України - <http://www.mon.gov.ua>

- Міністерство охорони здоров'я України - <http://www.moz.gov.ua>
- Державна служба України з надзвичайних ситуацій - <http://www.dsns.gov.ua>
- Рада національної безпеки та оборони України <http://www.rnbo.gov.ua>
- Всесвітня організація охорони здоров'я - <http://www.who.int>
- Centers for diseases control and prevention - <http://www.cdc>